

מבעל דף היומי בעיון

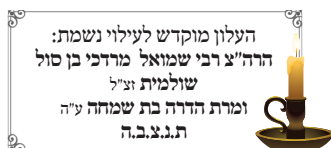
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שיש שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

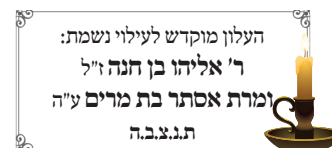
יום ד' ד' ניסן-יום ב' ט' ניסן תשפ"א

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדורה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת פסחים קט"ז - קכ"א

שבוע פרשת ויקרא

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

הנושאים האקטואליים השבוע:

הנושאים האקטואליים השבוע: ביאור ענייני 'יחץ' ו'מוציא מצה' ופרטי דיניהם, ביאור ענין החרוסת ופרטי דיניה, ביאור ענייני 'מגיד' ופרטי דיניו, דיני מזיגת ושתית כוס שני, מדוע אין מברכים על ההגדה, מנהג הגבהת ועקירת הקערה, דיני כוס שלישי ורביעי, אם מצוה לחזר אחר זימון בפסח, דין אמירת ההלל וברכתו לפניו ולאחריו בליל הסדר ודין "ברכת השיר" ו"הלל הגדול" ודין ההלל שנאמר בבית הכנסת, שיטת הרי"ף והרמב"ם שיש מעלה בכוס חמישית על ההלל הגדול והכרעת ההלכה בזה, הברכה וההסיבה על כוס רביעי, בדין שלא לאכול אחר כזית אחרון הנאכל לזכר קרבן פסח ('אפיקומן'), אם אסור לאכול האפיקומן בשני מקומות, אם הישן באמצע אכילת כזית אפיקומן נפסל מלהמשיך לאכול, ודין הישן באמצע הסעודה, ודין זה לגבי פסח בזמן שביהמ"ק היה קיים.

דף קט"ז

אמר שמואל: לחם עני (כתיב) - לחם שעונין עליו דברים. תניא נמי הכי לחם עני - לחם שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר: לחם עני - עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה - אף כאן בפרוסה. דבר אחר: מה דרכו של עני - הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן נמי - הוא מסיק ואשתו אופה.

ביאור ענייני 'יחץ' ו'מוציא מצה' ופרטי דיניהם

הנה את חציית המצה ['יחץ'] עושים קודם ההגדה ['מגיד'], אף שאת אכילת המצה ['מוציא מצה'] עושים אחר ההגדה. והנה הטעם שאת המצה אוכלים אחר ההגדה הוא מצד שדרשו "לחם עוני" - שעונים עליו דברים הרבה [לעיל קט"ז ב'].

והטעם שאת חציית המצה עושים קודם ההגדה, כתב הב"י [ס' תע"ג] בשם הכל בו, שהוא כדי שיאמר עליה "הא לחמא עניא" והרי דרכו של עני בפרוסה, ויש אומרים שהוא כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינים המצה ועדיין

לא אכלנו, ויש אומרים כדי שלא יראו ויאכלו אותה תוך הסעודה בשוגג ולא יהיה לו עוד מצה משומרת באחרונה, ולכך מצניעין אותה.

וכתבו רש"י ורשב"ם, דדין זה שאמרו כאן 'מה עני שדרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה', היינו לעניין ברכת 'על אכילת מצה', אבל ברכת 'המוציא' צריך לעשות על שני מצות שלימות כדין שאר ימים טובים שבוצעים על שני חלות שלימות.

אבל התוס' כתבו, דגם ברכת 'המוציא' צריך לברך על הפרוסה, שכן משמע בברכות [ל"ט ב'] דקאמר הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע, היינו אפילו למ"ד שבשאר השנה מברך על השלימה ופוסט את הפתיתין [דמעלת שלם עדיפה אף אם הפתיתין גדולים], מודה לענין פסח דאינו מברך על השלימה אלא על הפרוסה משום מה דרכו של עני וכו', ומניחה בתוך השלימה כדי שיהא נראה שבצע על השלימה. וכן סברו ה"ר מנחם מיוני וה"ר יום טוב

הודעה חשובה

ניתן להקדיש את העלון מידי שבוע להצלחה או לע"ג, וכן אפשר לפרסם ספרים בלבד בעמוד האחרון של העלון, העלון מודפס ב20,000 עותקים ומופץ בכל הארץ, מלבד זה הוא נשלח במייל לרובבות אנשים, ומהם זה נשלח לעוד רבבות רבות של אנשים, כך שמעיינים בו למעלה ממיליון איש מידי שבוע, בהקדשה אחת אתם מנציחים את יקירכם במפעל התורה וזיכוי הרבים מהגדולים בעולם, או זוקפים להצלחתכם את זכות הרבים ולימוד התורה של ציבור ענק זה, מעלת לימוד התורה היא הסגולה הבדוקה והמועטה יותר מכל הסגולות שבעולם, בסכום של \$1,000 תוכלו לזכות בהקדשה זו, כל הקורא וזכה! רק שני הקדשות יופיעו מידי שבוע בעמוד הראשון של העלון! או פירסום של ספרים, עמוד שלם \$1,000 וחצי עמוד \$500, בפרסום זה אתם חוסכים הוצאות גדולות של הדפסה והפצה. לפרטים: בטלפונים או במייל המופיעים בתחתית העמוד. וכן ניתן לשלם בנדרים פלוס או בקהילות על שם מכון ראש פינה, ולכתוב שם את פרטי ההקדשה

כולל ומכון ראש פינה:

שהיו מברכין הכל על הפרוסה. אך ר"י היה מברך 'המוציא' על השלימה, והדר 'על אכילת מצה' על הפרוסה, ובוצע משתיהן יחד, וכן עמא דבר ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן.

ובתוס' בברכות [שם ד"ה הכל] כתבו להיפך מהתוס' כאן בפירוש מה שאמרו 'מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע', שהוא כדי שיהיה נראה כבוצע על הפרוסה, ומ"מ אין לבצוע כי אם על השלמה, ועל הפרוסה יברך 'על אכילת מצה', וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה, וכן המנהג. אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות [והיינו כדעת רש"י ורשב"ם כאן]. אך דחו סברא זו של חבילות חבילות, שהרי על קידוש מברכים קידוש וברכת היין, ובע"כ כיון שהם ברכת הנהנין אינם נקראים חבילות. והביאו שהר"י היה רגיל לברך תחלה ברכת המוציא על שתיהן קודם שיבצע ואחר כך מברך על אכילת מצה ובוצע משתיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן, ולפעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רוצה לשנות המנהג, והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת לא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד [והיינו כמש"כ התוס' כאן הנהגת ר"י בתוספת קצת].

ובר"ן כתב, שממה שאמרו שם 'הכל מודים בפסח' אחר המחלוקת אם מברך המוציא על פתייתין גדולים או שלמים קטנים, א"כ משמע שגם בפסח הנידון הוא על המוציא, שמברך על הפרוסה לכו"ע.

אמנם כתב בשם **רב האי גאון**, דלא איתמר אלא בהביאו לפניו פתייתין [דומיא דהתם כשהביאו לפניו פתייתין], והכא נמי בהביאו לפניו פרוסה אמרו שהוא רשאי לברך על הפרוסה, אבל אם הביאו לפניו שלמין רשאי לפרוס עליהם, ומה שדרשו מ'לחם עוני' לברך דוקא על פרוסה הוא רק לעניין שרשות לברך על הפרוסה, וכן מצינו בברכות [ל"ה א'] האי כובא דארעא נהמא הוא, ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, מ"ט לחם עוני כתיב, ושם ודאי הוא לעניין רשות, שלא שמענו שצריך לאכול כובא דארעא למצוה. אמנם עכשיו נהגו הכל לברך על הפרוסה, אלא שמקדים לפרוסה קודם הגדה, כדי שבשעת המוציא ימצאנה כשהיא פרוסה.

וכתבו **תוס'**, שחייב לבצוע על שתי ככרות בין בשבת בין ביו"ט ולכן צריך שתי מצות שלימות חוץ מהפרוסה, ושכן פסק הרי"ף דצריך לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, והטעם לפי שהיה לחם משנה יורד בערבי ימים טובים [והקשו שאנו מתפללים בשחרית בשבת 'וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים' ואמרו במכילתא פרשת בשלח במן ברכו במן קדשו, משמע ביו"ט היה מן יורד. וע"ע בעירובין ל"ח ב' תוד"ה ואין, ובביצה ב' ב' תוד"ה והיה].

וברי"ף לפנינו כתב, שאף שבכל יו"ט צריך לבצוע על שני כיכרות, מ"מ בפסח סגי באחת שלימה ואחת פרוסה כיון שנאמר 'לחם עוני'. **וביאר הטור** [סי' תע"ה, וכ"ה בדבריו בקיצור

פסקי הרא"ש כאן], שלדברי הרי"ף מברך 'המוציא' על הפרוסה ו'על אכילת מצה' על השלימה [והיינו להיפך משיטת הרשב"ם והתוס' בברכות].

והרא"ש כתב שיש מביאים ראיה לשיטה זו בפסח סגי בשלימה אחת ופרוסה אחת ממנה ששנינו 'הביאו לפניו מצה', משמע שיש רק מצה אחת שלימה. **והרא"ש** דחה דבריהם, דמאי שנא פסח לענין לחם משנה משאר כל הימים טובים שלא יבצע על שתי ככרות שלימים, ומה שאמרו שצריך פרוסה היינו אותו לחם שיוצא בו ידי אכילת מצה, אבל המוציא פשיטא דעל שלימים בעינן כשאר ימים טובים, תדע דאם אין לו לחם עוני כי אם כזית ויאכל אותה באחרונה ויברך המוציא על מצה עשירה [ר"ל שאינו יוצא בה ידי חובה], פשיטא דתירתי שלימות בעינן, וא"כ ה"ה אף אם יש לו לחם עוני להמוציא שצריך לברך המוציא על השלימה, הלכך נהגו העם לעשות שלש מצות.

וכתב **הרא"ש**, שנהגו באשכנז ובצרפת לעשות מעשרון אחד זכר ללחמי תודה, שהיוצא מבית האסורין מביא לחמי תודה, ולחמי תודה באין ג' מינין חלות ריקקין ורבוכה [אלו המינים של מצה שבתודה, ויש עוד מין אחד של חמץ שזה לא שייך לעשות בפסח]. ושלש חלות עושין מעשרון אחד, דכל מין ומין היו שלשה עשרונות, ושליש עשרון ומכל מין היו עושין עשר חלות דהיינו שלש מן עשרון אחד. ועושין להם סימן איזהו ראשונה ואיזה שניה ואיזה שלישית כדרך שהיו עושין בקופה של לשכה שהיה כתוב בהן א' ב' ג' לידע איזה מהן נתרמה ראשונה שמצוה בראשונה, ומיהו אם החליף שניה בראשונה לא עכב, וכדאיתא במגילה [כ"א ב'] ראשון היה קורא ארבעה פסוקים, ושני שקרא ארבעה או שלישי ה"ו משובח. ומאותן שלש מצות יבצע השניה לשנים וישמור חציה לאפיקומן, ויניח חציה בין שתי השלימות ועל הראשונה יברך 'המוציא' ועל הפרוסה יברך 'על אכילת מצה' [כדעת רש"י ורשב"ם והתוס' בברכות], ואוכלן ביחד מכל אחת כזית ומן השלישית יעשה כריכה כהלל, דכיון דתיקון שלש מכל חדא נעביד בה מצוה חדא. והרוצה לצאת ידי חובת שניהם [ר"ל גם דעת התוס' בסוגיין שמברך גם המוציא על הפרוסה], יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה כאחד.

ומבואר **ברא"ש**, שצריך לבצוע המצה האמצעית. וכן העתיק **הטור** [סי' תע"ג] שיש לו לפגוע בשלימה תחלה כשיבא לברך ברכת המוציא כי ממנה יש לו לבצוע, וכתב **הב"י** שכן כתבו המרדכי והגה"מ, כסמ"ג והרוקח שכתבו שיבצע הראשונה.

עוד כתב **הטור**, שהחצי השני מהמצה שפרס יתן חציה לאחד מן המסובין לשומרה לאפיקומן [כנ"ל מהרא"ש], ונותנין אותה תחת המפה זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם". וכתב **הב"י** שמקורו מהרוקח.

ובשו"ע [סימן תע"ג סעיף ו'] בדין שבירת המצה – 'יחץ' אחר דין ה'כרפס' [שהרי כתב הכל בו הנ"ל מהב"י, שאת חציית המצה – 'יחץ'

עושים קודם ההגדה] כתב: ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתיים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות [כדעת הרא"ש ושאר הראשונים שברכת המוציא קאי על העליונה השלימה המונחת לפניו].

כתב המג"א [ס"ק כ"א] בשם מהרי"ל וב"ח, שהחצי שנותן לאפיקומן יהיה יותר גדול. והוסיף המשנ"ב [ס"ק נ"ח], שהטעם ליתן החצי השני הפרוס למצה, הוא כדי שגם אכילת אפיקומן שהיא לשם מצה יהא בפרוסה.

כתב המג"א [ס"ק כ"ב ובמשנ"ב ס"ק נ"ט], יש שנותנין אותה על כתפיהם וזכר ליציאת מצרים. וכתב המשנ"ב, שיהיו נזהרין שיכרוך האפיקומן במפה שלא כיבסו בקראכמע"ל [חומר ניקוי העשוי מחמץ], כי הכרים מסתמא מכובסין בקראכמע"ל.

כל דברי הפוסקים בזה הם לענין ה'יחץ' שעניינו חציית המצות, אבל אכילת המצה [מוציא מצה] הוא לאחר סדר ההגדה [מגיד], והטעם לזה הוא שהרי מצה נקראת 'לחם עוני' ע"ש שעונים עליו דברים הרבה [לעיל קט"ו ב', ל"ז א'] וכו"ל.

ומבואר ברא"ש הנ"ל, שצריך לאכול כזית מהשלימה העליונה לשם ברכת 'המוציא', וכזית מהפרוסה [האמצעית] לשם ברכת 'על אכילת מצה', והשלימה התחתונה יעמידנה לשם כורך כדי שיקיים מצוה בכל אחת. והרוצה לצאת ידי הסוברים שגם ברכת 'המוציא' היא הפרוסה, יכול לעשות כן ע"י שיבצע מהמצה העליונה והאמצעית ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה כאחד.

וכדבריו העתיק הטור [ס' תע"ה], וכתב הב"י שכן כתבו המרדכי והגה"מ בשם סמ"ג.

אמנם הביא הטור, דדעת הרי"ף שדי בשתי מצות [וכנ"ל], וכתב הב"י שכדבריו כתב הרשב"א בתשובה, וביאר שם שאף שאמרו 'מניח פרוסה בתוך שלמה', כל שהקטן בתוך הגדול בתוך קרי ליה. אמנם כתב הב"י שנהגו כהרא"ש [וכנזכר בשו"ע לגבי חציית המצות].

ו**כתב הטור**, שנוסח הברכה הוא "על אכילת מצה" וכן כתב שם לענין מרור שמברך "על אכילת מרור". וכתב הב"י שכן היא נוסחת הרמב"ם [פ"ח ה"ח], וכתב הרב המגיד, שטעמו מפני שבברכה זו מוציא עצמו ואחרים עמו השומעין אותו, אבל לפי דעת הרבה מן האחרונים הנוסח הוא "לאכול מצה" ו"לאכול מרור", וכן עיקר. עכ"ד. וכתב ע"ז הב"י, שהעולם נהגו לברך ב"על" [א"ה. ועי' אריכות בזה בסיכום לעיל דף ז'].

עוד כתב הטור בשם הרמב"ם [פ"ח ה"ח] ורב עמרם, שאחר שמברך המוציא מטבל בחרוסת. והקשה ע"ז הטור, שאין טעם לטיבול הזה, שאם הוא משום שצריך מלח יטבלו במלח, וכן איתא בירושלמי. ועוד הקשה בעל המנהיג לדבריהם, שהרי מצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט, והאיך יתחברו זה עם זה, ועוד מצה דאורייתא וחרוסת דרבנן ואתי חרוסת דרבנן ומטבל מצה דאורייתא.

ו**כתב הב"י**, שאף שמדברי הרמב"ם שם משמע שמטבל דוקא את הכזית של אכילת מצה [ולא של המוציא], סובר הטור שאין הבדל ביניהם ואת שניהם אין להטביל בחרוסת. והראב"ד כבר דחה דברי הרמב"ם, וכתב הרב המגיד שכן דעת הרבה מן האחרונים, וכן נהגו.

כתב השו"ע [ס' תע"ה סעיף א'] : יטול ידיו ויברך על נטילת ידים, ויקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות [כדעת תוס' והרא"ש שהם ג' מצות, ודלא כהרי"ף], ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה, ואחר כך יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה, משתייהן ביחד [כנש"כ הרא"ש שכן יוצא ידי שניהם], ויטבלם במלח [כמש"כ הטור בשם ירושלמי]. וכתב הרמ"א : ואין המנהג לטבול במלח בלילה ראשונה, דפת נקי אין צריך מלח. וממשיך השו"ע : ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד, ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה.

כתב הט"ז [ס"ק א'], שאין להוציא המצה השלימה מן הקערה ויאחזנה בידו, דא"כ נתפרדה מהמצה שלישית ואין כאן לחם משנה כמו בכל יו"ט, אלא יהיו מונחים בקערה ויקרבנה אליו או יקח כל הג' מצות בידו ויניח ידו עליהם, ואח"כ יוציא השלימה ויבצע ואח"כ יבצע מן הפרוסה. וכתב רש"ל, שתחלה מברך 'המוציא' ומשבר השלימה ולא יבצע השלימה תחלה לגמרי, ויתפוס השניה ויברך 'על אכילת מצה' ויפרוס משתייהן. עכ"ד. ואיני יודע מה עניינה של אותה שבירה תחלה בלא בציעה, גם מה שמחלק הברכות המוציא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה, הרי משמעות הטור הוא לצאת ידי שניהם ולומר ב' ברכות תכופות זה אחר זה בעודם בקערה ואח"כ יבצע אותם בזה אחר זה [וכמש"כ הרא"ש], וכ"כ הטור בסימן תפ"ו שהביצוע יהיה כאחד.

עוד כתב הט"ז [ס"ק ב'], שהטעם שצריך שיאכלם בהיסבה ביחד הוא כיון לפי ששני הברכות הם שייכים להדדי ואפילו אם לא היה לו אלא מצה אחת גם היה מברך ב' הברכות, אלא שאין עושין מצות חבילות ע"כ נוטל לכל ברכה מצה אחת, ולכן צריך שתהא אכילה כאחד כאלו היה ממש מצה אחת [א"ה. זה לכאורה לא כדברי הרא"ש שהטעם לברך המוציא על השלימה הוא כשאר יו"ט שמברכים על השלימה וכו"ל, אלא כדברי התוס' בברכות דהטעם שמברכים המוציא על השלימה הוא כי אין לברך גם 'על אכילת מצה' וגם 'המוציא' על הפרוסה כי אין לעשות חבילות חבילות]. ומהר"ל מפראג הקשה, הא אמרינן בקידושין [נ' ב'] כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו. ולא הבנתי מאי קושיא, דכאן שניהם הם כאלו הם גוף אחת ממש כנ"ל, משא"כ שם. ובזה מתורץ נמי משה"ק מו"ח הב"ח למה הוצרך כזית בשביל ברכת 'המוציא', הא קיי"ל [בס' קס"ז עיי"ש] דלא בעינן כזית לאכילת המוציא, ולפי הנ"ל לא קשה מידי, כי אין כאן חלוקה בין ברכת 'המוציא' לברכת 'על אכילת מצה', כי שניהם יחד על אכילה אחת. ומה שצריך כזית בשביל שניהם ולא די בכזית אחד משניהם, יש לומר כיון שהוא עושה כן כדי לצאת ידי שניהם הוי על כל אחד שם 'המוציא' ושם 'על אכילת מצה',

ע"כ צריך שיאכל מכל אחד כזית בשביל 'על אכילת מצה'. אלא דא"כ קשה הרי הטור בתחילה הביא שעל השלימה יברך 'המוציא' ועל הפרוסה 'על אכילת מצה' ואעפ"כ כתב שיאכל מכל אחד כזית, אך גם זה לא קשה מידי, גם על אותה דיעה דהתיקון הוא שעל כל מה שיאכל באותה שעה יחולו עליו שני הברכות כאחת, ואם יאכל מזו כזית ומזו פחות מכזית לא תהיה האכילה שוה.

והמג"א [ס"ק ד'] תירץ בפשיטות, שבאמת גם פרוסת המוציא צריך כזית [וציין לעיין בדבריו בזה בס' קס"ז סוף ס"א].

עוד הביא המג"א מדברי הדרכי משה שהביא דברי התרומת הדשן שכתב, שצריך לאכול הכזית ביחד ולבלוע, וכ"כ הב"י בשם התוס'. עכ"ד. ומשמע מלשונו, דדי כשיבלע כזית אחד בבת אחת, וכן משמע מתרומת הדשן שם שהביא קושיית המרדכי על מה שאמרו כורך שלשתן בבת אחת, האיך מחזיק בית הבליעה כולי האי, הא כזית הוא חצי ביצה [א"ה. כמו שפסק השו"ע סי' תפ"ו, ועי' מה שהבאנו בזה לעיל דף ק"ט]. וי"ל דכשמגיע לבית הבליעה הוא מרוסק, ולכן מחזיק כולי האי. וכתב שמכאן מוכח דאין לבלוע הזית של מצה מעט מעט דאל"כ לא הוי קשה מידי דשפיר יוכל להכניס כל הג' זתים ביחד לפיהו ולכוס ביחד ולבלוע מעט מעט, אלא על כרחך מצוה לבלוע ביחד להלל ה"ה לדידן זית אחד של מצה או של מרור. עכ"ד. משמע דס"ל דדי כשבולע זית א' בבת א', ומה שכתב בשו"ע שיאכלם ביחד היינו שיכניסם לפיהו בבת אחת. ומהרי"ל כתב דיכול לאכול מעט מעט, ובלבד שלא ישהה באכילתו יותר מאכילת פרס, אבל בסעיף ו' משמע שהוא בדיעבד יצא, אבל לכתחילה צריך לאכול ביחד. וכן משמע בחולין [ק"ג ב'] דצריך לבלוע ביחד. מיהו במרור יכול לסמוך על מהרי"ל אם קשה עליו לבלוע ביחד [ועי' סי' תע"ב סס"ט].

ובמשנ"ב [ס"ק ט' י"א] כתב, שמשום דיש פוסקין שסוברין דברכת המוציא קאי על הפרוסה וברכת על אכילת מצה קאי על השלמה [א"ה. כך היא דעת הרי"ף הנ"ל לפי הבנת הטור], לכך צריך מכל אחת כזית. והסכימו האחרונים דצריך רק להכניס לפיהו את שני הזיתים בבת אחת ולרסקם, אבל אין מחויב לבולעם בבת אחת, אלא די שיבלע כזית לערך בבת אחת ואח"כ יבלע השאר, ובדיעבד אפילו בלע הכזית מעט מעט יצא כל שלא שהה מתחלת אכילתו עד סופה יותר מכדי אכילת פרס. ובדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלמה ובין מהפרוסה יצא [א"ה. בביאור הלכה ד"ה כזית תמה למה לא סגי בכזית אחד משניהם, שהרי לא זכר בגמ' הדין שצריך שני זיתים, ולא הבנתי, שהרי זה ממש קושיית הט"ז שהבאנו למעלה, וצ"ע].

כתב הט"ז [ס"ק ג'], שמה שכתב השו"ע שאם אינו יכול לאכול שני זיתים כאחת יאכל המוציא תחילה, כ"כ הטור סי' תפ"ו. אמנם לפי הנראה שאין שייך לומר כן אלא לדיעה הראשונה שבטור שמברך על השלימה 'המוציא' ועל הפרוסה 'על אכילת מצה' א"כ אנו יודעין איזה של המוציא, וע"כ היא קודמת לאכילה באם אי אפשר לאכול ביחד, אבל לפי מש"כ

אח"כ שיש לברך על שניהם ביחד 'המוציא' ו'על אכילת מצה', א"כ אין לנו לחלק אי זה הוא של המצה או של המוציא, ולפי דעה זו אין קפידא איזה יאכל תחלה. אלא שיש לומר, שכיון שהשלימה מונחת לפניו תחילה כדי שלא יעבור על המצות יאכל אותה תחילה. ולפ"ז אם מניח הפרוסה מהשלימה מידו [ר"ל אחר שבצעה], ונשאר בידו הפרוסה מהפרוסה, לא יניח אותה וליקח את הפרוסה מהשלימה, שבוזה הוא ג"כ מעביר על המצות.

כתב המג"א [ס"ק ג'], שבוצע העליונה לשם המוציא [ר"ל ולא את התחתונה השלימה שעומדת לשם כורך], אפילו חל בשבת. כן כתב בדרכי משה סי' רע"ד [ר"ל, ששם כתב שבלייל שבת צריך לבצוע על התחתונה, ובליל יו"ט על העליונה אפילו אם חל בשבת].

כתב המשנ"ב [ס"ק ב'], שאחר שיברך ברכת המוציא יניח השלישית להשמט מידו, ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה ויברך שתי הברכות טרם ישברם.

עוד כתב [ס"ק ד'], שהטעם למש"כ הרמ"א שאין המנהג לטבול המצה בפסח, אף שבכל ימות הפסח מטבילין במלח אף על פי שהיא נקיה ואינה צריכה טיבול מן הדין [כמבואר לעיל סימן קס"ז ס"ה], מ"מ בלילות ראשונות של פסח, אין נוהגין כן, דטפי הוא נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח.

אף על פי שאין חרוסת מצוה. ואי לא מצוה - משום מאי מייתי לה? - אמר רבי אמי: משום קפא ... רבי אלעזר ברבי צדוק אומר מצוה וכו'. מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח. ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט, אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה, וצריך לסמוכיה. לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט ...

ביאור ענין החרוסת ופרטי דיניה

פירש רש"י, ש'זכר לתפוח' הוא שהיו יולדות בניהן שם בלא עצב ולא יכירו בהם מצריים דכתיב [שה"ש ח ה] תחת התפוח עוררתין [סוטה י"א ב'] ו'לסמוכיה' היינו להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב כטיט, ו'לקהוייה' היינו להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית ביה קיוהא.

וכתבו תוס', שבירושלמי אמר שיש שעשו החרוסת זכר לדם, ומשום הכי קרי ליה טיבולו במשקה. וכתבו תוס', שכן העולם נוהגים לסמוכי בתחילתו [זכר לטיט] ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ [זכר לדם]. וכן העתיק הטור [סי' תע"ג] בשם רבינו יחיאל, ובב"י הביא שכ"כ הגה"מ.

עוד כתבו התוס', שבתשובת הגאונים מפרש לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים שהם: תפוח [תחת התפוח עוררתין], רימון [כפלה הרמון], תאנה [התאנה חנטה], תמר [אמרתי אעלה בתמר], אגוז [אל גנת אגוז], ושקדים על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ.

והוסיף הטור שם, שנותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט. וכתב הב"י

שכ"ה במרדכי בשם הרוקח, והטעם לפי שאי אפשר לדוכן היטב שלא יהא בהם חוטים קשין, וזהו זכר לטיט שהיה תבן מעורב עם הטיט.

כתב הרמ"א [סי' תע"ג סעיף ה'] : וחרוסת יעשה עב, זכר לטיט, ואח"כ נותנין בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם [כמש"כ תוס' בשם ירושלמי]. ועושין החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל כגון, תפוחים, תאנים, אגוזים, רימונים, שקדים [תוס' שם]; ונותנין עליו תבלין, כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט [כמש"כ המרדכי בשם הרוקח].

כתב המג"א [ס"ק ט"ז] בשם האגודה, שאם חל ליל הסדר בשבת יתן בו המשקה מערב שבת. ועי' סי' שכ"א סעיף ט"ז דע"י שינוי מותר לתת המשקה בשבת דהיינו שיתן המשקה תחלה, ואח"כ יניח לתוכו החרוסת. **ובמשנ"ב** [ס"ק מ"ז] כתב, שראוי תמיד לעשותו מערב יו"ט [ר"ל אף אם לא חל בשבת], אך אם שכח מותר לעשותו ביום טוב.

עוד העתיק **המג"א** [ס"ק נ'] דברי **הב"י** שהטעם לשים בחרוסת קנמון הוא שאין נידוכין היטב והם ארוכים, והביא **שמהרי"ל** כתב שלא ידוך אותם ויהיו ארוכים. והובא דבר זה **בשער הציון** [ס"ק ס"ח].

משנה. מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו ... ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה ...

ביאור ענייני 'מגיד' ופרטי דיניו, ודיני מזיגת ושתיית כוס שני

פירשו רש"י ורשב"ם, שהטעם למזיגת הכוס השניה הוא כדי שישאלו התינוקות למה מוזגים כוס שניה קודם הסעודה.

ומבואר במשנה, שאחר מזיגת הכוס אומר ההגדה ומקצת מההלל [דהיינו 'מגיד'], אמנם זה רק לגבי מזיגת הכוס, אבל שתיית הכוס היא רק לאחר ההגדה. וכתבו הראשונים [המרדכי ספר המנהיג והאבודרהם], שהטעם לזה הוא כי אין אומרים שירה אלא על היין, ולכן כוס ראשון מהדרו בקידוש, כוס שלישי בברכת המזון, כוס רביעי בהלל, כוס שני במה מהדרו, כי ההגדה אינה אלא סיפור דברים, על כן צריך לומר בכוס שני ההגדה ומקצת הלל, ובהגדה לבד לא סגי, כי אינה אלא סיפור דברים בעלמא. ומטעם זה מבדילים ההלל לשני חלקים כדי שיהיה מצוה גם בכוס שני וגם ברביעי [א"ה. וכן לכאורה נראה בגמ' להלן קי"ז ב' ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה].

וכתב **הטור** [סי' תע"ג], נוהגין באשכנז, כשמגיעין עד 'לפיכך' [שהוא לקראת סיום ההגדה], מגביה כל אחד כוסו ואוחזו בידו עד סיום ברכת 'אשר גאלנו', והכי איתא במדרש שוחר טוב, כשמגיע ל'לפיכך' אוחז כוסו בידו כדי לומר שירה על היין. וכתב **הב"י** שכן הוא בהגה"מ. וכתבו **האגור** ו**המהרי"ל**, כשנוטל הכוס בידו כשמגיע ללפיכך נכון לכסות המצה שלא יראה הפת בושטו וכן מנהג נקיי הדעת. עוד כתב **המהרי"ל**, שעד אותה שעה תהא המצה מגולה קצת כדאמרין לחם שעונין עליו דברים הרבה.

עוד כתב **הטור**, לא יאמר 'אנו חייבים לטבל', דאינו אלא היכר מפני התינוקות רק יאמר 'אנו מטבילין', והעתיקו **המג"א** [ס"ק כ"ז].

עוד כתב **הטור**, שצריך לומר "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים", שצריך להקדים זבח דהיינו חגיגה קודם הפסח, שהוא נאכל על השובע [א"ה. כדאיתא לעיל ס"ט ב']. "ונודה לך שיר חדש" ואין לומר "שירה חדשה", כי זה אומרים על גאולה של עתיד והיא נאמרה בלשון זכר כדאיתא במדרש [א"ה. בטעם הדבר שגאולה שלעתיד לבוא נאמרה בלשון זכר עי' במובא להלן במאמר המוסגר בשם מחצית השקל]. והעיר עי' **המג"א** [ס"ק ל'] בשם **הב"ח** ו**מהר"י וייל**, שכשחל פסח במוצאי שבת יקדים הפסחים לזבחים [מן הפסחים ומן הזבחים], שלא הקריבו אז חגיגה, כי צריך לשוחטה בי"ד ואין חגיגה דוחה שבת [עי' לעיל שם]. אמנם עי' בטור [כאן, הבאנו דבריו לעיל קי"ד ב', שכתב דיש אומרים כשחל פסח במוצאי שבת אין ליקח כי אם תבשיל אחד זכר לפסח לבד, כיון דלא הביאו אז חגיגה, והר"ד פרץ כתב שאין לדקדק בזה, כיון שאינו כי אם לזכר בעלמא, ואדרבא המדקדק בזה נראה שעושה אותו כעין קדשים ממש, עכ"ד. ואפשר דלענין הקדמת אמירת פסחים לזבחים כשחל במוצאי שבת גם הר"ד פרץ מודה. עפ"י מחצית השקל]. **ובמשנ"ב** [ס"ק ע"ב] העתיק מש"כ לומר מן הזבחים תחילה, וכתב **בשער הציון** לגבי אם חל במוצ"ש, שבתשובת כנסת יחזקאל פירש שאין מדקדקין בכך שהרי אנו מבקשים שיגיענו ה' למועדים הבאים ששים בעבודתו, ושם נאכל לשנה הבאה, כשלא יהיה פסח במוצאי שבת מן הזבחים, דהיינו חגיגה ואחר כך מן הפסחים.

ובשו"ע [סימן תע"ג סעיף ז'] כתב : מוזגין לו מיד כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה [ר"ל ועי' יתעורר לשאול יתר השאלות ותמיהות שרואה בלילה ההוא. משנ"ב ס"ק ס"ט]. ואם אין חכמה בבן, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו; ואם לאו, הוא שואל את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה וכו'. וכתב **הרמ"א** : וכשהבן או האשה שואלת, אין צריך לומר : מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים [ד"מ בשם מהרי"ל]. וממשיך השו"ע : וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה, מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה, וכשיגיע למצה זו צריך להגביה, להראותה למסובין שתחבב המצוה עליהם. וכתב **הרמ"א** : ויש להגביה מצה הפרוסה שהיא כלחם עוני [ד"מ בשם מהר"י וייל], וממשיך השו"ע : וכן כשיגיע למרור זה; וכשיגיע ללפיכך, מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל. וכתב **הרמ"א** : ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע [דברי עצמו בד"מ, ועי' מג"א להלן], כשמגיע "לדם ואש ותמרות עשן", וכן כשמוזכר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט, הכל ט"ז פעמים [ד"מ בשם מהרי"ל]. ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכך, שאוחז הכוס בידו. ואז יכסה הפת [כמש"כ הב"י בשם האגור].

כתב המג"א [ס"ק כ"ז] בשם השל"ה, כשיאמר "והיא שעמדה לאבותינו וכו'" יאחז הכוס בידו, ויכסה הפת עד "מצילנו מידם". כשיאמר פסח לא יגביה הבשר [כדאיתא בגמ' בע"ב, ועי' להלן שם מה שנכתוב בזה], צריך לומר "ונאמר לפניו שירה חדשה

השפת אמת איתא שאין מברכים על מצוות שכליות]. ויש מן הראשונים שהיו מברכים לפניה [מאירי שם שכתב שיש חולקים ומברכים].

ולגבי ברכת ההלל, עי' להלן דף קי"ח מה שנביא בזה.

אמר רבא: מצה צריך להגביה, ומרור צריך להגביה. בשר אין צריך להגביה, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ.

מנהג הגביה ועקירת הקערה

מבואר לעיל [קט"ז ב'], שעוקרים את השולחן לפני מי שאומר הגדה. ואיתא שם בגמ', למה עוקרין את השולחן? אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה. אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן? אמר ליה רבה: פטרנן מלומר מה נשתנה.

וכתבו הרשב"ם ותוס', דבזמנא היו שולחנות לכל אחד ולכן היה שייך לעקור השולחן כיון שהיה קטן, משא"כ בזה"ז שהשולחן כבד לא שייך עניין זה. ומ"מ נוהגים ליטול הקערה ולהניחה בצד השני של השולחן שיראה התינוק וישאל. ויש מדקדקין להוציא ממנו התבשיל כשמגביהין אותה משום דאמרינן בשר א"צ להגביה, ואינו צריך, דדוקא כשאומר "פסח שהיו אבותינו אוכלין" בזה אמר שלא להגביה שלא יהא נראה כאילו הקדיש בהמתו מחיים לכך, אבל במה שמגביה הקערה אינו נראה כזה כאילו הקדיש בהמתו. והטור [סי' תע"ג] כתב, שיגביה הקערה שבה המצות ויאמר "הא לחמא וכו'" עד "מה נשתנה", ואז יצוה להסירה מעל השולחן כאילו כבר אכלו כדי שישאל התינוק למה מסירין הפת ועדיין לא אכלנו, והוא לנו במקום עקירת השולחן. וכתב הב"י, שמקורו מדברי הגה"מ ותשובת הרא"ש. וכן העתיק בשו"ע [סי' תע"ג סעיף ו'].

ומבואר ברש"י, שמנהג זה של עקירת השולחן היה לפני שאומר הגדה. וכן בטוש"ע [שם] העתיקו מנהג הגביה הקערה לפני ההגדה [וכ"ה בסדר ההגדה לאחר 'יחץ' בתחילת 'מגיד'].

כתב המג"א [ס"ק כ"ה], שעכשיו לא נהגו להסיר משום דאין היכר לתנוקות בזה, כי יודעים שאלו הדברים לא ניתנו על השולחן לצורך אכילה. אבל בזמן הגמ' היו רגילין לעקור השולחן [ר"ל והיה בזה יותר היכר]. ובמשנ"ב לא העתיק דבריו, וציין בשער הציון [ס"ק ע"ח] שהוא מחמת שהאליה רבה השיג על דבריו והעתיקו הפמ"ג.

וכתב המשנ"ב [ס"ק ס"ה], שאם השולחן קטן יסירם לגמרי מעל השולחן כי בלא"ה ליכא שינוי לתינוק.

עוד כתב המג"א [שם ובמשנ"ב ס"ק ס"ו] בשם מהרי"ל, דאין ליתן שום מצה על השולחן עד זמן הסעודה.

עוד כתב המג"א [ס"ק כ"ד] בשם דרכי משה ומטה משה ומהרי"ב על נוסח 'הא לחמא עניא', שאף שאי"ז ממש אותו הלחם שאכלו במצרים, מ"מ אין לשבש הנוסחא ולומר 'כהא לחמא' או 'הא כלחמא', שהרי מצינו שנאמר לגבי צנצנת המן

- הללויה" דקאי על גאולת מצרים שעברה [ר"ל ולא "ונאמר" עם חולם על הנו"ן, שאז היה מתפרש על גאולה העתידה שהוא לשון עתיד, וגם היה ראוי לומר "שיר חדש" שהוא לשון זכר, על פי המדרש בשמות רבה [פרשה כ"ג י"א] דגאולת הראשונות היו דומין לנקבה שילדת בצער, ואחר הלידה שהיא בהרחה עוד חוזרת לצער עיבור ולידה, כן גאולת הראשונות אחרי הגאולה היה שוב צער גלות אחר, לכן שירות שעברו היו בלשון נקבה, מה שאין כן גאולה העתידה במהרה בימינו שאין אחריו גלות, דומה לזכר שאינו מוליד, לכן ראוי לומר שיר חדש לשון זכר. מחצית השקל], ומה שחותם "הללויה" הוא כמאן דאמר [עי' להלן קי"ז א'] שהלל זה אמרו משה וישראל [עפ"י מחצית השקל]. ובמשנ"ב [ס"ק ע"א] הביא דבריו שהניקוד צריך להיות "ונאמר לפניו שירה", כנ"ל.

עוד הביא המג"א [ס"ק כ"ח כ"ט ובמשנ"ב ס"ק ע"ד ע"ה] מה שכתב הדרכי משה שיש לזרוק מהיין באצבעו ע"ש "אצבע אלהים היא", ודלא כמ"ש בהגהות מנהגים לזרוק בורת קטן. ובילקוט פ' וארא מביא פרקי דר' אליעזר, שבקמיצה הכה הקדוש ברוך הוא למצרים, וע"ז נאמר "אצבע אלהים היא", וא"כ יש לזרוק בקמיצה. והעניין שיצטרפו לט"ז פעמים, איתא בדרכי משה שהוא כנגד חרבו של הקדוש ברוך הוא שנקרא יוה"ך.

כתב המשנ"ב [ס"ק ס"ח], שהכוס שני א"צ שטיפה והדחה שכבר שטפו לקידוש.

עוד כתב [ס"ק ע' ע"א], שכמו שכשהבן או האשה שואלת א"צ לומר מה נשתנה, ה"ה אם ת"ח אחד שואל לחבירו הנשאל. אין לומר ההגדה בהסיבה רק באימה ויראה.

מדוע אין מברכים על ההגדה

על אמירת ההגדה אין מברכים על לפניה, כדרך שמברכים על המצות, יש אומרים מפני שכבר אמר בקידוש זכר ליציאת מצרים [רבנו ירוחם בשם רבנו פרץ; סדר האבודרהם בשם הרי"ף, ואולי צ"ל הרי"ף. ועי' פר"ח סי' תע"ג שבהזכרת יציאת מצרים בקידוש יצא], ויש אומרים מפני שאין לה שיעור ידוע, שבדיבור אחד יצא, אלא שכל המרבה הרי זה משובח [ארחות חיים; אבודרהם שם בשם הרשב"א. ועי' גבורות ה' למהר"ל סוף פרק ס"ב שהקשה מה בכך שיוצא בדיבור אחד ולמה בשביל זה אין לברך. ועי' הגדת מעשה נסים לבעל חו"ד שדחה ב' התירוצים, שבביל פסח אין יוצאים לא בקידוש ולא בדיבור אחד, אלא בסיפור דוקא, עיי"ש]. ויש אומרים מפני שכבר אמר בברכות קריאת שמע "אמת ואמונה" וחתם בברכת גאל ישראל [מאירי ברכות סוף פ"א, וכתב שאין הטעם ברור]. ויש מפרשים מפני שעיקר המצוה היא עשיית המעשה - אכילת מצה, ועוד - שמתוך כך אנו זוכרים יציאת מצרים, אלא שאם ישאלו מפרשים לו בפ"ה [שו"ת הרא"ש כלל כד סי' ב'] ויש מפרשים לפי שההגדה כולה קילוסים ותשבחות, ואין מברכים על ברכות ותשבחות [שו"ת בשמים ראש סי' קצו. ועי' הגדת ר"צ קלישר שדחה הרי מברכים על הלל אף שכולה תשבחות]. ויש מפרשים לפי שמה שאומרים ברכת אשר גאלנו בסוף ההגדה היא ברכת ההגדה, וקבעוה בסוף לפי שאם היה מברך בתחילה אשר גאלנו לא היה חוזר למפרע אל השעבוד [שבלי הלקט השלם סי' ריח בשם ר' בנימין. ועי' מעשה נסים להחוו"ד שכתב כיון שמסיימים בברכת גאל ישראל, אין ברכה על ברכה, ובשם

שנצטוה משה להניח ממנו למשמרת [שמות טו לב] "למען יראו את הלחם אשר האכלתי אותם" וגו', הרי שאף שאי"ז אותו הלחם שאכלו אלא רק דוגמא אליו, והכ"נ הוא דוגמת הלחם שאכלו שיצאו ממצרים. ומיהו אין זה ראייה, שהרי שם לקח צנצנת מן שנשתיירה מהזמן ההוא, ושייך שפיר לומר "זאת הלחם אשר האכלתי", אבל כאן אנו אופין מצות חדשות ולא שייך לומר "הא לחמא" וכו', לכן האומר "הא כלחמא" או "כהא לחמא" לא הפסיד. ובמשנ"ב [ס"ק ט"א], כתב בקצרה שיש אומרים "כהא לחמא". וצריך לאומרו בקול רם.

דף קי"ז

משנה. מזגו לו כוס שלישי - מברך על מזונו. רביעי - גומר עליו את הלל, ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו, אם רוצה לשתות - ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה.

דיני כוס שלישי ורביעי, ואם מצוה לחזור אחר זימון בפסח

כתב רשב"ם, שבירושלמי [פ"ה ה"ו] מפורש הטעם שבין שלישי לרביעי לא ישתה, כדי שלא ישתכר כלומר וישכח מלגמור את ההלל. אך היין שלפני הסעודה ושביתון הסעודה אינו משכר.

כתב הרא"ש [לעיל ס"ו כ'], בכוס ראשון ושני אם לא שתה בהסיבה יחזור וישתה בהסיבה, אבל בכוס שלישי או רביעי אם יחזור וישתה נראה כמוסיף על הכוסות, אך יש לומר, שכיון ששתה שלא כתיקונן הוברר הדבר שלא ממזין הכוסות היה ומה ששתה עתה הוא כוס של חובה. עכ"ד הרא"ש. והטור [ס"י תע"ט] תפס עיקר סוף דבריו דבכוס שלישי ורביעי ג"כ יחזור וישתה בהסיבה.

עוד כתב הרא"ש [בסוגיין], שאין להוכיח מכאן דבהמ"ז טעונה כוס ביחיד, משום דעיקר ארבע כוסות לא נתקנו ליחיד, דאמרינן במדרש תהלים [ק"ג ג'] הקוראים צריך שיהיו שלשה כדי שיאמר אחד לשנים הודו. ועוד יש לומר, שאם צריך לחזור אחר זימון אף ביחיד, למה קוראים לכוסות של ליל הסדר "ארבע כוסות" הרי קידוש וברכת המזון שייכים בכל השנה, אלא ודאי בעלמא א"צ לחזור אחר שלשה, ורק בלילי פסח צריך לחזור, וכן קידוש בעלמא נמי א"צ כל כך לחזור אחר יין שיכול לקדש על הפת, ובלילי פסח צריך לחזור אחר יין. אמנם העולם לא נהגו לחזור אחר זימון אף בליל פסח, וההוא דמדרש תהלים עם אשתו וקטן שהגיע לחינוך יכול לומר הודו. וארבע כוסות אף על גב שמוסיפים רק שניים, מ"מ כולם ביחד הם ארבע כוסות ולכן קוראים להם כן.

ובטור [שם] העתיק שמצוה לחזור אחר זימון, אך העולם לא נהגו כן, ואם משום 'הודו' אפשר ע"י אשתו ובניו, וכמש"כ הרא"ש.

בשו"ע [סימן תע"ט סעיף א'] כתב : אחר כך מוזגין לו כוס שלישי, ומברך עליו ברכת המזון ובורא פרי הגפן, ושותהו

בהסיבה; ולא יברך אחריו ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי. וכתב הרמ"א : מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה פעמים והכל מחשב שתייה אחת, אף על גב דהפסיק בנתיים [ד"מ בשם מהרי"ל ומהר"י ותשב"ץ].

וממשיך השו"ע : מצוה לחזור אחר זימון [עי' להלן בביאור כונתו]. וכתב הרמ"א : והגדול שבהן אומר הודו ואנא, והאחרים עונין אחריו [ד"מ בשם כל בו]. והגדול יכול ליתן לקטן רשות [ד"מ בשם מהרי"ל]. ויכול לצרף לזימון לענין הלל, אף על גב שלא אכל עמהם. ונהגו שבעל הבית מברך ברכת המזון בליל פסח, שנאמר "טוב עין הוא יבורך" והוא מיקרי טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול וכו'.

וכתבו הט"ז [ס"ק ג'] ומג"א [ס"ק ב'] ומשנ"ב [ס"ק ט"י י"ב], שמה שכתב השו"ע "מצוה לחזור אחר זימון" אינו לענין בהמ"ז, דבשביל זה אינו מחוייב להדר יותר מבשאר ימות השנה, אלא משום ההלל שמצוה להדר לומר הלל בשלשה כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו פסוק שאחר זה, ואותו שיקראוהו לזימון זה לא יאכל ולא ישתה ולא יסייע לברך ברכת הזימון אלא ישמע הודו ויענה עמהם ויחזור לביתו. וגם בזה הסכימו, דאף שמצוה מן המובחר לומר הלל בשלשה גברים גדולים ועל כן אם יש בביתו על שולחן אחד גברא בר חיובא בודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת הודו מ"מ אין קפידא כ"כ שיכול לצאת בזה באשתו ובניו.

וכתב המג"א [שם ומשנ"ב ס"ק י"ב] בשם מהרי"ל, שמה שכתב הרמ"א שהגדול יכול ליתן רשות לקטן, היינו שהוא יאמר, כדי שלא יישנו וגם כדי לחנכם במצות. אך זה דוקא באמירת אנא מפני שהם עונין אחריו אותו פסוק גופא, אבל לא בהודו.

וכתב המשנ"ב [ס"ק ט'], דה"ה שאשתו יכולה לומר הודו שהרי גם נשים מחויבות בהלל זה כמו שהם מחויבות בד' כוסות, וכתב החק יעקב, דלפי מה שנוהגין לומר הודו בניגון נעימת קול יש לחוש למאי דאמרינן בגמרא זמרון נשי ועניין גברי כאש בנעורת. ואם רוצה לחזור אחר זימון לבהמ"ז ורוצה לילך לשכנו לברך שם, לא יאכל האפיקומן בביתו, דהא ע"כ יהא צריך לאכול שם דבר מה כדי להצטרף לבהמ"ז ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר וגם האפיקומן גופא אסור לחלק ולאכול בשני מקומות [כמבואר בסימן תע"ח] אלא יאכל האפיקומן במקום שמזמן ומברך שם וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר ואם רוצה יחזור לביתו אחר בהמ"ז ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי, אבל מ"מ לא נהגו עכשיו כן לילך לאכול האפיקומן בבית אחר, וכ"כ טוב יותר לברך בביתו יחידי מלילך באמצע סעודתו לבית אחר ולחפש אחר זימון. אכן אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר ואין לו בביתו זימון שלם של ג' אנשים, יראה להזמין לכתחילה לסעודה איזה אורח כדי שיהא לו זימון שלם לבהמ"ז וגם לאמירת הודו.

... מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: יהללך ה' אלהינו, ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון, ויש אומרים: ה' רעי לא אחסר. מהיכן הלל הגדול? רבי יהודה אומר: הודו עד נהרות בבל, ורבי יוחנן אומר: משיר המעלות עד נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר: מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל.

דין אמירת ההלל וברכתו לפניו ולאחריו בליל הסדר, דין "ברכת השיר" ו"הלל הגדול", ודין ההלל שנאמר בבית הכנסת

מבואר במשנה, שעל הכוס רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. ונחלקו בגמ' מהי "ברכת השיר", לרב יהודה היינו "יהללך ה' אלהינו" שאומרים תמיד אחר הלל, וחותם ב"מלך מהולל בתשבחות", ו"ברכת השיר" היינו ברכת השבח. ולרבי יוחנן היינו "נשמת כל חי" זו היא ברכת השיר המוזכרת במשנה [וקוראים ל"נשמת כל חי" ברכת השיר, משום שבשבתות אומרים אותו אחר פסוקי דזמרא. תוס'], ולא "יהללך". ופירש רשב"ם טעמו, שהרי אומרים את "יהללך" בכל פעם שאומרים הלל, ומה באה המשנה להשמיענו. אלא ודאי שצריך להוסיף עוד ברכה, מלבד "יהללך".

וכתבו רשב"ם ותוס', דכונת ר' יוחנן שאומרים גם "יהללך" וגם "נשמת כל חי", וכן נוהגים. אמנם הטור [סי' ת"פ] הביא בשם רשב"ם, דכיון דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן כתרווייהו. וכתבו תוס', רבינו חיים כהן לא היה חותם ב"יהללך" כי אם ב"נשמת כל חי", כי הלשון ברכת השיר משמע שיש רק ברכה אחת.

וכתב הרי"ף, מנהגא דעלמא כרב יהודה בתרווייהו, דהיינו גם בברכת השיר שהיא "יהללך", וגם בהלל הגדול שהוא מ"הודו" עד "נהרות בבל" כמבואר בגמ'. וכן פסק הרמב"ם [פ"ה ה"י] בשני הדברים כרב יהודה. והתוס' כתבו כהרי"ף בזה לעניין הלל הגדול שנוהגים כרב יהודה, וכתבו ש"רננו צדיקים" אינו מן המזמור.

והרא"ש כתב לגבי ברכת השיר, שרשב"ם פירש דעבדינן כתרווייהו וחותמין בהלל "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות" ואומר הלל הגדול ונשמת וחותמין שנית "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות", וה"ר חיים כהן לא היה חותם ביהללך "בא"י מלך מהולל בתשבחות" כיון שהרי חותם בסוף ישתבח שהוא אחר הלל הגדול, ולמה לחתום פעמיים.

וכתב הב"י, שכל זה לפי גירסת רשב"ם שהוא גורס בברייתא כוס רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול, אבל הרי"ף והרמב"ם [פ"ה ה"י] גורסים בברייתא "חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון", ולפי דבריהם אינו אומר על כוס רביעי הלל הגדול, אלא גומר עליו את ההלל

וחותם ב"יהללך", שהרי הם פוסקים כרב יהודה דאמר בברכת השיר היינו יהללך, ואח"כ אומר הלל הגדול על כוס חמישית. [ועי' להלן מה שנביא בדין כוס חמישית בהרחבה].

וכתב הרי"ף, שממה שמברכים לאחר קריאת ההלל "יהללך", משמע שמברכים גם לפניו לגמור הלל כדרך שמברכים לפניו לגמור הלל בכל הימים שגומרין אותו, שהרי לא יתכן שיברכו לאחריו ולא לפניו, שהרי שנינו כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו [נדה נ"א ב'], וראיה לדבר ממה ששנינו במסכת סופרים [פ"כ הל"ט] שליל פסח הוא מהימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, ואיתא שם שמצוה מן המובחר לקרות הלל בבית הכנסת בשתי לילות של גליות ולברך עליהן ולאמרו בנעימה, לקיים מה שנאמר "ונרוממה שמו יחדו", ואח"כ כשקורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים, ע"כ. ומשמע דכשהוא קורא אותו טעון ברכה שהוא בכלל ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, אלא שאם קדם וקרא בבית הכנסת אינו צריך לברך בביתו שכבר בירך ברבים. אמנם בגמרא בערכין [י' ב'] שנינו הימים שהיחיד גומר בהם את ההלל ולא ולא קתני שיש הלל בלילה הראשון של פסח, לאו קושיא היא, דשם לא מנו הלל שאומרים אותו על עשיית מצוה, ומטעם זה לא מני שם הלל שבשחיטת פסחים. וכמו"כ בא שם לפרש ימים שהחליל מכה לפני המזבח.

עוד האריך הרי"ף להביא ראיה עוד ראיה שמברכים על הלל שבילל פסח מדברי הירושלמי [ברכות פ"א ה"ה], אמנם רבו הפירושים בדברי הירושלמי, ועי' בתוס' בברכות [י"ד א' ד"ה ימים].

והטור [סי' ת"פ] כתב שיש בזה פלוגתא דרבוותא, שהריצב"א ומהר"ם מרוטנבורג ורב האי ורב צמח ורב עמרם היו מברכים על ההלל ב' פעמים, אחת קודם אכילה ואחת אחר אכילה. אבל הרי"ף גיאת ואבי העזרי כתבו שאין לברך עליו כלל, לפי שחולקים אותו לשנים לפני הסעודה ולאחריה [א"ה. וכמו שהבאנו לעיל דף קט"ז שחלק מההלל אומרים ב' מגיד', ושם נתבאר הטעם לזה], והאיך יברכו, וכן היה נוהג א"א הרא"ש ז"ל, וכן ראוי לעשות בכל דבר שיש ספק בברכתו שאין לברך דברכות אינן מעכבות. ויש מקומות שנוהגין לקרות ההלל בבית הכנסת בציבור כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה, ומה טוב ומה נעים מנהג זה, ויש לו סמך במסכת סופרים [כנ"ל]. ומצוה מן המובחר לקרות ההלל בב' לילות של גליות ולברך עליו ולאמרה בנעימה, ולקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו.

עוד כתב הרי"ף, שיש אומרים שלפני תחילת ההלל יש לומר שפוך חמתך וכו'.

כתב הרמב"ם [שם], שיכול לגמור את ההלל בכל מקום שירצה. אמנם בראב"ד השיג עליו וכתב שהארבעה כוסות צריכות להיות במקום אחד.

בשו"ע [סימן ת"פ סעיף א'] כתב: כוס רביעי מתחיל "לא לנו" וגומר עליו את ההלל [שהרי את החלק הראשון של ההלל אמר ב' מגיד',

וכמו שביארנו למעלה]; ואינו אומר יהללך, אלא אומר אחר גמר ההלל הלל הגדול שהוא מ"הודו ליי" עד "על נהרות בבל" שהם כ"ו כי לעולם חסדו [כמו שפסקו הרי"ף והתוס' כשיטת רב יהודה שזהו הלל הגדול], ואחר כך אומר נשמת כל חי וישתבח עד ומעולם ועד עולם אתה אל, ואז יאמר יהללך עד מלך מהולל בתשבחות [וכמש"כ הרא"ש בשם ר' חיים כהן שיש לומר יהללך אחר הלל הגדול, ודלא כרשב"ם שחותם פעמיים. וכל זה דלא כשיטת הרי"ף שיש כוס חמישית וכדלהלן. וע"ע להלן שנביא מש"כ הרמ"א במי שהוא צמא ביותר]. וכתב הרמ"א: וי"א שיש לומר שפוך חמתך וכו' קודם לא לנו [כמש"כ הר"ן] ולפתוח הפתח, כדי לזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על המכחשים בה' [ד"מ בשם מהרי"ב], וכן נוהגין. ויכול לגמור הלל אף שלא במקום סעודה [דעת הרמב"ם הנ"ל].

כתבו הט"ז [ס"ק א'] והמג"א [ס"ק א'] והמשנ"ב [ס"ק ג'], ד"רננו צדיקים" אינו מן המזמור ואין לאומרו, וכמש"כ תוס' [הנ"ל], וכן הוא במהרי"ו.

עוד כתב הט"ז [שם] בשם הרש"ל [וכ"ה בב"ח], דמה שכתוב בטופסי המחזורים שמברכים על הכוס על כוס רביעי אחר "אז רוב ניסים ואומץ גבורותיך" [א"ה. הם פיוטים שנאמרים אחר ההלל הגדול], אינו מן הראוי, אלא בסוף חתימת ישתבח מיד יברך בפה"ג וישתה ויברך ברכה אחרונה, ואח"כ יאמר דברים אלו ושאר פיוטים. ובמג"א [ס"ק ב'] כתב, שמהר"מ היה שותה אחר הפיוטים ואחר כי לו נאה כדי שלא יהא צמא כשישכב, וכ"ה בסידורים. וכן הביא המשנ"ב [ס"ק ו'].

כתב המג"א [ס"ק ב'] ובמשנ"ב [ס"ק ו'], שבשו"ע הגירסא "מעולם ועד עולם", ולפי נוסחתינו הוא "מעתה ועד עולם".

עוד כתב המג"א [שם], בלילה ראשונה יאמר הפיוט "אז רוב ניסים" וכו', ולא יאמר בסיום "ויהי בחצי הלילה" [דאחר כל חרוז אומרים ויהי בחצי הלילה, אך תיבת ויהי בחצי הלילה שייך כל פעם לחרוז שאחריו, ולכן בסיום הפיוט דאין חרוז אחריו לא יאמר ויהי בחצי הלילה. מחצית השקל]. ובלילה שניה יאמר הפיוט "אומץ גבורותיך" וכו' ולא יאמר בסיום "ואמרתם זבח פסח" [מטעם הנ"ל, דואמרתם זבח פסח" שייך לבית שלאחריו. מחצית השקל]. וכתב המשנ"ב [ס"ק ו'], ויש נוהגין שאומרים הכל בשני לילות שוין.

עוד כתב המג"א [שם], שאף שבשו"ע כתב לומר יהללך אחר הלל הגדול [כמש"כ הרא"ש בשם ר' חיים כהן], מ"מ המהרי"ל פסק כהטור שאומר יהללך עד אתה אל, ואח"כ נשמת וישתבח, ואח"כ חותם, וכ"כ הב"ח ע"ש. וכתב המשנ"ב [ס"ק ד' ה'] שיש הנוהגים כן, והחתימה היא "בא"י מלך מהולל בתשבחות, ויש שחותמין "הבוחר בשירי זמרה וכו'" כמו שאומרים בישתבח תמיד. ולפי מנהגים אלו, אם בשעה שאומר "יהללך" שכח וחתם "בא"י מלך מהולל בתשבחות" שוב לא יחתום בישתבח, אלא יאמר הלל הגדול ונשמת וישתבח עד מעתה ועד עולם. ולפי המנהג לומר יהללך אחר הלל הגדול [כשהשו"ע], אם חתם ישתבח בברכה יאמר אח"כ יהללך בלא חתימה.

עוד כתב המשנ"ב [ס"ק א' ב'], שמתחיל 'לא לנו' בלא ברכה [וכרוז הראשונים הנ"ל שאין ברכה לפניו]. ואומרים ההלל מיושב אף שבכל השנה אומרים מעומד בפסח שאני מפני שמיושב הוא דרך הסיבה וחירות. ומי שאירע לו אבל ביום טוב שלא נהג אבילותו קודם יום טוב מ"מ גומר את ההלל.

שיטת הרי"ף והרמב"ם שיש מעלה בכוס חמישית על ההלל הגדול, והכרעת ההלכה בזה

מבואר בברייתא בגמ', שחוץ ממה שגומרים את ההלל יש ג"כ הלל הגדול. ויש כמה שיטות בגמ' מהו הלל הגדול כנ"ל. ולדעת רש"י והרשב"ם אין כוס חמישית, והלל הגדול אומרים על כוס רביעית. אמנם ברי"ף גרס בברייתא בגמ' "ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון", ותמה עליו הבעל המאור, כי נראה שזה מחלוקת בין המשנה ובין רבי טרפון, שרבי טרפון סובר שיש חיוב של חמש כוסות, ועל כוס חמישי אומרים את ההלל הגדול, ואילו המשנה סוברת שחייבים רק ד' כוסות ואין חיוב לומר הלל הגדול, והלכה כמשנתנו. הרמב"ן והר"ן סוברים שאין חיוב לשתות כוס חמישי, אלא אם רוצה, שותה ואומר עליו הלל הגדול, והר"ן מוסיף, שאף שזה רשות, מכל מקום זה מצוה מן המובחר.

וברמב"ם [שם] כתב: "... ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל ... ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים, ויש לו למוזג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל [כנ"ל שפוסק כרב יהודה בזה], וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות. עכ"ל. והיינו כדעת הר"ן.

והנה בדברי השו"ע [הנ"ל בס"י ת"פ סעיף א'] מבואר שלא פסק כדברי הרי"ף והרמב"ם בדיון כוס חמישית, אמנם כתב הרמ"א [בס"י תפ"א סעיף א'], שמי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול [ד"מ בשם מרדכי. והיינו שבאופן זה יש לסמוך על הראשונים הנ"ל שסוברים שאומרים הלל הגדול].

ובמשנ"ב [שם ס"ק ג'] מבאר, שהכוונה היא שכשאמר את ההלל בכוס רביעית, לא בירך אחריו, ולכן יכול להוסיף כוס חמישית להלל הגדול ולברך עליו מלך מהולל בתשבחות. אולם אם גמר את ההלל כדין ובירך עליו מלך מהולל בתשבחות על כוס רביעית, שוב אינו יכול לחזור ולומר הלל הגדול על כוס חמישית, שהרי לא יוכל לחזור ולברך עליו מלך מהולל או ישתבח, שתקנו רק ברכה אחת, ולשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול בלי ברכה אין היתר. אולם בביאור הלכה [ד"ה ויאמר] מסתפק בזה, ומביא פוסקים שמותר לשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול ואף שלא יברך אחריו. אולם גם בזה נחלקו הדעות יש אומרים שזה רק בתנאי שלא אמר הלל הגדול על כוס רביעי, ויש אומרים שאפילו אמר כבר הלל הגדול, יכול לחזור ולאומרו ובלי ברכה בסופו ולשתות עליו כוס חמישי.

הברכה וההסיבה על כוס רביעי

כתב שם השו"ע [בדין כוס רביעי]: ושותהו בהסיבה בלא ברכה תחלה. וכתב הרמ"א: וכבר נתבאר לעיל [סימן תע"ד] דאנו נוהגין לברך. וממשיך השו"ע: ומברך אחריו על הגפן; ואם שותהו בלא הסיבה, צריך לשתות פעם אחרת בהסיבה [ועיין לעיל סימן תע"ב סעיף ו'], ומברך לפניו בורא פרי הגפן, לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד.

דף קי"ט

משנה. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. גמרא. מאי אפיקומן? אמר רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה. ושמואל אמר: כגון אורדילאי לי וגזלייא לאבא. ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרו כגון תמרים קליות ואגוזים ...

בדין שלא לאכול אחר כזית אחרון הנאכל לזכר קרבן פסח [אפיקומן]

פירש רשב"ם, ש"מפטירין" הוא לשון הנפטר מחבירו דהיינו כשנפטרים מן הסעודה אין מסיימין אותה באפיקומן.

ובגמרא איתא, מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אמר כגון אורדילאי וגזלייא לאבא, ורבי יוחנן אמר כגון קליות ואגוזים, ותניא כוותיה דרבי יוחנן. ופירש רשב"ם, שלדעת רב שהאיסור שלא יעקרו מחבורה לחבורה, היינו אחר שאכלו הפסח בחבורה לא ילכו בחבורה אחרת לאכול לא פת ולא שום דבר גזירה דילמא אתי למיכל את הפסח בשני מקומות, אבל מותר לאכול דברים אחרים במקומן הראשון. ושמואל ורבי יוחנן פליגי עליה, ואמרי כל דבר אסור לאכול אפילו בחבורתו הראשונה. לפי שדינו של קרבן פסח ליאכל בסוף על השבע, וכן כל קרבנות כדכתיב למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין. ולרב "אפיקומן" פירושו אפיקו מנייכו הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר, ולשמואל משמע לשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה.

עוד איתא בגמרא, אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן [דכמו שהיה איסור זה בקרבן פסח כן הוא גם במצה כיון שהמצה היא זכר לקרבן פסח], מר זוטרא מתני הכי אמר רב יהודה אמר שמואל מפטירין אחר מצה אפיקומן. ופסקו הרי"ף והרא"ש והרמב"ם [פ"ח ה"ט] כלישנא קמא [ולשון הטור סי' תע"ח, ש'אפיקומן' הוא לנו במקום הפסח ולכן אין לאכול אחריו. וביאר הב"י, דלכזית שאוכלין בסוף הסעודה קורין אפיקומן על שם שאין מפטירין אחריו אפיקומן].

כתב הרא"ש, שנראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאסור לשתות אחר ד' כוסות, וכן מבואר מדברי הרי"ף שכתב שאחר אפיקומן אין טועמים כלום חוץ מכוס של ברכת המזון וכוס של הלל, ומי שצמא יש לו רשות לשתות רק מים. וכ"כ כל הגאונים. ותמה ע"ז הרא"ש, היכן מצאו איסור זה הרי בגמ' מבואר האיסור רק על אכילה, ואעפ"כ המנהג פשוט שלא

לשתות יין, וה"ר יונה פירש טעם למנהג, לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה, ואם ישתה ישתכר, וכן מבואר בתוספתא [פ"י ה"א] חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וזהו ששנינו מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה, עיי"ש. וכן העתיק הטור [סי' תפ"א].

וכתב הב"י בשם הגה"מ, שרבינו יחיאל היה מתיר לשתות יין, אמנם העולם נהגו כדברי הרי"ף, ומכל מקום לכו"ע מותר לשתות מים. והרב שמואל מאיורא היה מחמיר על עצמו ולא היה שותה אפילו מים, וכן הביא המרדכי. וכתב הב"י שלא נהגו כן. עוד כתב בהגה"מ, נראה שלדעת האוסר לשתות יין ה"ה לשאר משקין.

כתב הכל בו, יש אנשים שנהגו למעט אכילתן ביום ראשון של פסח, כדי שיאכלו מצה לתיאבון בליל שני.

כתב האגור בשם שבלי הלקט, המהדרין שבישראל נוהגים ליל שני כליל ראשון לכל דבריו זכר לפסח, אבל מי שרוצה לאכול ולשתות ליל שני אחר גמר ההלל, אוכל ושותה ואין עליו כלום, אבל נמצא מוציא עצמו מכלל המהדרים ועובר על דברי חכמים שאמרו [עי' ברכות מ"ט ב'] לעולם לא יוציא את עצמו מן הכלל.

בשו"ע [סי' תפ"א סעיף א'] כתב: אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין, אלא מים [כדעת הרי"ף ורבינו יונה שנתנו טעם למנהג. ודלא כר' שמואל מאיורא שהחמיר אף במים]. וכתב הרמ"א: וכל המשקין דינן כיון [כמש"כ הב"י בשם הגה"מ]. ומי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול [הבאנו דין זה לעיל דף קי"ח בהרחבה, עיי"ש].

כתב הט"ז [ס"ק א'] בשם מהרי"ו, דדוקא מים כמו שהם, אך לא מים שנתמדו [כגון עפ"ל טרנ"ק] דהוא מבטל טעם מצה, וגרע מיין, ע"כ. וכתב מו"ח הב"ח ז"ל, ואפשר שמי לקרי"ץ [מים ששורים בהם סוג עשב] נמי אסור. ומי זנגביל [שקורין אינגבר וסירי] יש להתיר. והמשנ"ב [ס"ק א'] כתב, מי זנגביל [דאינגבע"ר וואסער] וה"ה תה [טייא] או מיץ תפוחים [עפ"ל טראנק] ויש שכתבו גם לאקרי"ץ מותר, דזה אינו מבטל טעם מצה וכמ"א בעלמא הוא [אכן בעפ"ל טראנק שכותש את התפוחים בבית הבד ויש להם טעם גדול יש אוסרים]. והנה אף דלכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, מ"מ במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין.

כתב המשנ"ב [ס"ק א'], שהרבה טעמים נאמרו בפוסקים על האיסור לשתות אחר אפיקומן - יש שכתבו משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקדוש ברוך הוא אפילו כל הלילה כ"ז שלא חטפתו שינה וכדלקמיה ולהכי לא ישתה שלא ישתכר ויתבטל ממצוה זו ולפי סברא זו דוקא יין

או שאר משקה המשכר ויש שכתבו דלא יהא נראה כמוסיף על הכוסות שנראה כמתחיל בסעודה אחרת ולפ"ז כל חמר מדינה אסור אף שאינו משכר ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו ע"י שתייתו וכמו שאסרו לאכול אחר הסדר מטעם זה ולפי טעם זה כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור ומסתימת דברי המחבר ורמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי.

כתב המשנ"ב [סי' תע"ח ס"ק א'], דבדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן.

שלא לאכול האפיקומן בשני מקומות

מבואר ברשב"ם ובר"ן, שגם לדעת שמואל ורבי יוחנן שאסור לאכול אחר האפיקומן, מ"מ מודים הם לרב שאסור ליעקר מחבורה לחבורה באכילת הפסח, אלא שהם הוסיפו שאסור לאכול כל דבר אפילו בחבורתו הראשונה, ומבואר ברשב"ם להלן [ק"כ א'] שלמצה יש דין פסח גם לענין זה, אבל בתוס' מבואר, דרב לא איירי אלא בקרבן פסח, אבל במצה לא מצינו בשום מקום שנאסר בשני מקומות.

וכתב הטור [סי' תע"ח], שלא יעקרו ממקומן לאכול במקום אחר. וביאר הב"י, דאף דקי"ל כדברי ר' יוחנן, מ"מ גם שמואל ורבי יוחנן סוברים שאסור ליעקר מחבורה לחבורה, אלא שהם הוסיפו שאסור לאכול כל דבר אפילו בחבורתו הראשונה, וזה כפירוש רשב"ם והר"ן הנ"ל, אבל בתוס' מבואר, דרב לא איירי אלא בקרבן פסח, אבל במצה לא מצינו בשום מקום שנאסר בשני מקומות, וכנ"ל.

כתב הרמ"א [סימן תע"ח סעיף א']: ולא יאכלנו בשני מקומות, דלא עדיף מאלו הפסיק בשינה דאסור לאכול משום דהוי כשני מקומות [כדברי הטור, וכדעת הרשב"ם שדין זה נאמר גם לדעת ר' יוחנן וגם במצה].

כתב המג"א [ס"ק ב' ובמשנ"ב ס"ק ג' ד'] שמשמע בגמ' [לעיל פ"ז א'], שאפילו בחדר אחד לא יאכלנו בשני שלחנות. ומשמע דווקא באפיקומן שהוא זכר לאכילת פסח, אבל שאר הסעודה מותר לאכול בשני מקומות [וכן משמע ס"ב, ועי' מש"כ סי' תפ"ד].

דף ק"כ

משנה. ישנו מקצתן - יאכלו, כולן - לא יאכלו. רבי יוסי אומר: נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו. הפסח אחר חצות מטמא את הידים. הפגול והנותר מטמאין את הידים.

אם הישן בזמן אכילת כזית אפיקומן נפסל מלהמשיך לאכול, ודין הישן בסעודה

פירשי ורשב"ם, שהאיסור דנראין כאוכלי פסחם בשתי חבורות, אם ישנו כולם. ואיסור זה שייך אף בזמן הזה שאין פסח, כי המצה שבאחרונה היא זכר לפסח. אמנם בתוס' מבואר, שאין דין זה נוהג בפסח. והרמב"ם כתב הלכה זו בהלכות חמץ ומצה [פ"ח הי"ד], וכתב הרב המגיד [שם], שממה

שכתב הרמב"ם הלכה זו בהלכות חמץ ומצה יחד עם הלכות ההנהגות בזמן הזה, מוכח שסובר שדין זה נאמר גם במצה [וכשיטת רש"י ורשב"ם]. אמנם יש סוברים שאין דין משנתינו אלא לבשר הפסח בלבד, אבל לענין מצה לא, אלא שהשינה היא הפסק וצריך לחזור וליטול ידיו ולברך המוציא. וזו היא שיטת הראב"ד בהשגות שם עיי"ש.

פסקו הפוסקים כר' יוסי. ומבואר ברשב"ם וברא"ש, דר' יוסי קאי על ישנו מקצם ולהחמיר שאף אם רק מקצתם ישנו לא יאכלו. אמנם בר"ן וברמב"ם [שם] מבואר שבא להקל ולומר שאף אם נתנמנו כולם אי"ז שינה ורשאים להמשיך לאכול.

ובב"י [סי' תע"ח] הביא בשם רבינו ירוחם בשם הרי"ף, שינה באמצע הסעודה לא הוי הפסק אלא רק לאחר שהתחיל בכזית מצה שבסוף [ר"ל האפיקומן].

בשו"ע [סימן תע"ח סעיף ב] כתב: מי שישן בתוך הסעודה והקיץ, אינו חוזר לאכול [כשיטת רש"י ורשב"ם והרמב"ם שדין זה נוהג גם במצה בזה"ז]. בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה, חוזרים ואוכלים. נרדמו כולם, ונעורו, לא יאכלו. נתנמנו כולם, יאכלו [כשיטת הרמב"ם והר"ן שר' יוסי בא להקל שאף אם נתנמנו כולם יאכלו]. וכתב הרמ"א: וכל זה אינו אלא שישנו לאחר שהתחילו לאכול האפיקומן, אבל שינה קודם לזה לא הוי הפסק [כמש"כ הב"י בשם רבינו ירוחם].

כתב המג"א [ס"ק ה'], דדברי הרמ"א שפסק כדברי רבינו ירוחם ששינה באמצע הסעודה לא הוי הפסק, הם לא כדברי המהרי"ל [המובא בד"מ] שכתב דהוה הפסק דכל האכילה של הלילה הזה הוי כפסח דיליה. וציין המשנ"ב [ס"ק י"א], שלענין אם צריך לברך המוציא עוד הפעם משום השינה עיין לעיל בסימן קע"ח ס"ז ובמשנ"ב שם.

וכתב בביאור הלכה [ד"ה נתנמנו], שבחזק יעקב כתב דהרבה פוסקים חולקים על זה, דדוקא בנתנמנו מקצתם ובנרדמו אפילו מקצתם אסור [ר"ל, כשיטת רשב"ם והרא"ש דר' יוסי בא להחמיר], וכתב שכן עיקר, ואנו לא העתקנו דבריו במשנה ברורה משום דהרבה פוסקים מקילים בעיקר דין ישנו, ולדעתם לא נאמר חומרא זו רק בפסח ולא במצה - עיין תוס', וכן דעת בעל המאור והרא"ה כמו שכתב הרה"מ בשמו, וכן דעת מהר"ם חלאווה, וא"כ די לנו להחמיר בנרדמו כולם וכפסק המחבר.

דף קכ"א

משנה. בירך ברכת הפסח - פטר את של זבח, בירך את של זבח - לא פטר את של פסח, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו, ולא זו פוטרת זו.

פסק הרמב"ם [פ"ח ה"ז] כר' עקיבא. והעיר בליקוטי הלכות, שהרי בגמ' מבואר שהטעם של ר"ע הוא מצד ש"לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה", וסתמא דגמ' לעיל

[פ"ט א'], שכל הניתנים בזריקה שנתנן בשפיכה יצא בדיעבד, וא"כ היה לנו לפטור גם בזה בדיעבד, וצ"ע.

רבי שמלאי איקלע לפדיון הבן, בעו מיניה: פשיטא, על פדיון הבן - אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן - אבי הבן מברך. ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה - כהן מברך

או אבי הבן מברך? כהן מברך - דקמטי הנאה לידיה, או אבי הבן מברך - דקא עביד מצוה? לא הוה בידיה: אתא שאיל ביה מדרשא, אמרו ליה: אבי הבן מברך שתיים, והלכתא: אבי הבן מברך שתיים.

וכן נפסק ברמב"ם [פי"א ה"ה] ובטוש"ע [יו"ד סי' ש"ה סעיף י'], שברכת שהחיינו מברך אבי הבן בפדיון הבן.

הדרן עלך מסכת פסחים